

П. И. КЕНДЗЁР

г. Львов

**РЕАЛИЗАЦИЯ ГРАЖДАНСКОВЕДЧЕСКОГО ПОДХОДА
В СИСТЕМЕ ПОЛИКУЛЬТУРНОГО ВОСПИТАНИЯ**

Интеграция поликультурного разнообразия является особенно актуальным вызовом для украинского общества с его широкой этнической, религиозной и региональной палитрой. Современные события в Украине выдвигают на первый план проблему гуманистической парадигмы межкультурного диалога, которая исключает возникновение вражды и ненависти в различных сферах человеческой жизни.

Феномен поликультурности является интегративным явлением, что связано с целостными представлениями о путях и способах инкорпорации различных культурных сообществ в консолидированное украинское общество. Равноправное привлечение представителей всех этнических и религиозных групп в процесс формирования украинской национальной идентичности должно стать основой общественного примирения и консолидации.

Поликультурное воспитание следует рассматривать как специфическую педагогическую деятельность, направленную на формирование у личности способности к всестороннему познанию культурного многообразия, которая проявляется в различных моделях мышления, символах, ценностях и моральных нормах, что формируют идентичность.

Ключевые слова: гражданское общество, этнос, нация, поликультурность, поликультурное воспитание.

Стаття надійшла до редколегії 02.09.2014

УДК 37(477)(092)+379.8

В. Г. КИРИЧЕНКО

м. Умань

**ПРОБЛЕМА ДИТЯЧОГО ДОЗВІЛЛЯ
У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПРАЦІ «СЕРЦЕ ВІДДАЮ ДІТЯМ»)**

У статті на основі аналізу праці В. Сухомлинського «Серце віддаю дітям» аналізується проблема організації дитячого дозвілля та з'ясовуються методи її вирішення в Павлівській школі.

Значна увага приділена таким формам дитячого дозвілля: слуханню та створенню казки, українських народних пісень та грі.

Ключові слова: В. Сухомлинський, дозвілля, фольклор, казка, гра, українська народна пісня, організація дитячого дозвілля.

Постановка проблеми. Вільному від роботи часу надається велика роль у кожному суспільстві. Це питання особливо актуальна сьогодні, оскільки в гонитві за насолодою, бажанням «відпочити вповні» людина втрачає себе. Індустрія насолоди сьогодні апелює не до родової сутності людини, а до її абстрактної функції. Гонитва за насолодою культивує бажання «уникнути світу за допомогою тваринного розчинення в ньому». У гонитві за задоволеннями сучасна людина все більше дистанціюється від емоцій. Таким чином, формується соціум «без – почуттів», відбувається «масовий мор почуттів» (за М. Ліпіним), за таких умов виникає необхідність формувати культуру вільного часу з дитинства [4]. І з цією метою варто звернути-

ся до неоціненого досвіду минулого – педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічна спадщина В. Сухомлинського допоможе вчителям-практикам отримати відповіді на питання, які ставить перед педагогами життя у XXI столітті. Серед них – проблема дитячого дозвілля, що виникають у їхній практичній діяльності, не меншої уваги педагогів потребує час, який учні проводять поза межами школи.

Різні аспекти творчої спадщини видатного педагога досліджували Н. Ангелуца, М. Антонець, І. Бех, Л. Бондар, В. Бочелюк, В. Бочелюк, В. Бутенко, І. Добрянський, В. Жайворонко, О. Захаренко, С. Карпенчук, Т. Кочубей, В. Кузь, М. Ліпін, О. Нижник, Л. Петрук,

В. Постовий, А. Розенберг, М. Савчин, Н. Сивачук, О. Сухомлинська, Л. Ткачук, К. Чорна, З. Шевців та інші.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати працю В. Сухомлинського «Серце віддаю дітям», виокремити та проаналізувати методи вирішення педагогом проблеми дитячого дозвілля у праці В. Сухомлинського «Серце віддаю дітям».

Виклад основного матеріалу. У школі, директором якої був В. Сухомлинський, створено ідеальні умови для розвитку здібностей дитини, тут кожен школяр мав можливість самостверджуватися в різних видах діяльності – творчій, пошуковій, науковій, художній, конструкторській, а також в оволодінні різними видами прикладного мистецтва. Робота учителя з учням тривала не тільки під час уроку, а й після занять, у час учнівського дозвілля. З цією метою в школі створено навчальні гуртки – математичний, історичний, фізичний, хімічний, біологічний, етнографічний, астрономічний, географічний, а також творчі об'єднання: юних садівників, захисників природи, квітників, бджоларів, гуртки художнього різьблення по дереву, художньої вишивки, юних техніків, мотористів, мандрівників по рідному краю, юних дослідників природних багатств [9].

Педагог вважав, що кожен учитель школи повинен керувати роботою одного, двох або трьох творчих колективів, гуртків, об'єднань, що функціонують у позаурочний час. Кожен учень брав участь у кількох із них [8, 434].

В. Кузь наголошує, що впровадження в життя системи позаурочної діяльності в колі майбутнього забезпечить функціонування в ній необхідної кількості творчих колективів, гуртків, у яких проходить духовне життя учнів, які мають можливість самореалізовуватися у різних видах діяльності, цілком задовольнити свої інтереси й уподобання відповідно до власних покликань та обдарувань [2, 21]. Для цього в Павлівській школі створено ідеальні умови.

Автори посібника «Дозвіллезнавство» В. Й. Бочелюк та В. В. Бочелюк визначають дозвілля як діяльність окреслену певним періодом часу, сукупність занять у вільний час, за допомогою яких задовольняються безпо-

середні фізичні, психічні та духовні потреби переважно відновлювального характеру. Дозвілльєву діяльність учені поділяють на культурну, антикультурну, асоціальну та злочинну [1, 3].

Вільний час – невід'ємна та важлива складова формування особистості людини, оскільки вона торкається не тільки виробничо-трудова, а й психічної, інтелектуальної, фізичної сфери людського життя. Це своєрідний індикатор як культури народу в цілому, так і кожного індивіда зокрема. Час дозвілля можна поділити на такі складові: час, що використовується на необхідну суспільну, творчу й іншу діяльність, та власне дозвілля.

Науковці уналежнюють до дозвілля такі види занять: читання, перегляд телепередач, відвідування кінотеатрів, концертів, спілкування з друзями, заняття спортом, розваги, прогулянки, ігри, пасивний відпочинок тощо [1, 7].

Найбільш ефективна діяльність для духовного розвитку людини та, у процесі якої людина розвиває й реалізує свій творчий потенціал, бере участь у виробництві матеріальних і духовних цінностей, працює над удосконаленням особистості, дбає про інших людей, займається суспільно-корисною справою тощо.

Тому основою організації дозвілльєвої діяльності учнів Павлівської школи В. Сухомлинський вбачав такі положення:

- кожна дитина здібна;
- кожна дитина повинна пізнати себе, знати свої нахили, здібності;
- педагог повинен постійно вивчати та знати дитину, її душевні потреби, інтереси, нахили, здібності;
- дитина під мудрим керівництвом учителя повинна постійно самовдосконалюватися, самостверджуватися [9].

Щодо важливості дозвілльєвої діяльності в розвитку учнів В. Сухомлинський писав: «Навчання – це дуже важлива, але не єдина сфера духовного життя дитини. Чим ближче я придивлявся до того, що всі ми звикли називати навчально-виховних процесом, тим більше переконувався, що справжня школа – це багатогранне духовне життя дитячого колективу, в якому вихователь і вихованець об'єднані багатьма інтересами і захоплення-

ми» [9, 11], оскільки «пізнання світу не зводиться лише до засвоєння знань» [9, 12].

Педагог вважав дозвілля часом формування моральних цінностей, які є основою патріотичного виховання, плекання любові до рідної землі [9, 16]. Саме в оточуючому світі педагог шукав джерело думки, поштовх до розуміння краси, засіб, який би допоміг навчити дітей мислити. Тому перші, найважливіші, уроки проводилися під відкритим небом, у лісі, в полі, в саду, у зелених кімнатах, біля водойм тощо, де Василь Олександрович поєднував красу оточуючої природи та дитячу фантазію. За основу виховання педагог узяв казку. Спочатку це були українські народні казки або ті, які він сам створював для дітей, а згодом – твори самих дітей.

В. Сухомлинський, формуючи фольклорно-образне бачення світу, залучав дітей до слухання природи, оскільки таким чином перед дитиною «відкривається чудовий світ у живих фарбах, яскравих і трепетних звуках, у казці та грі, в особистій творчості, в красі, що надихає її серце, в прагненні роботи добро. Через казку, фантазію, гру, через неповторну дитячу творчість – вірний шлях до серця дитини... Я буду так вводити малюків у навколишній світ, щоб вони кожного дня відкривали в ньому щось нове, щоб кожний наш крок був мандрівкою до джерела мислення й мови – до чудової краси природи» [9, 32].

С. Русова пропонувала використовувати великий виховний потенціал фольклору, і, у першу чергу, казки, щоб виховувати в дітей смак: «Народний фольклор, казки, приказки, легенди, – усе це багатий матеріал для ілюстрації у час початкового навчання» [5, 6].

Н. Сивачук акцентує на ролі казки у вихованні національно свідомих громадян, хоча ставлення до неї протягом ХХ століття було не завжди позитивним [6, 48].

Слухання казки, яку розповідала бабуся або дідусь було одним із традиційних видів дозвілля українських дітей, а також одним із найдієвіших засобів їхнього виховання. Через казку дитина знайомилася з першими моральними настановами, правилами поведінки, вчилася повазі до старших, навчалася розрізняти добро і зло, привчалася до думки, що за погані вчинки людина має отримати покарання.

Через казку вихованці В. Сухомлинського збагачували емоційну сферу, отримували відчуття кольорів, звуків, пахоців, слів, діти навчалися висловлювати своє ставлення до оточуючого, відчували красу, досконалість, гармонію думки. Він писав: «Без казки, без гри уявлення дитина не може жити, без казки навколишній світ перетворюється для неї на гарну, але все-таки намальовану на полотні картину; казка примушує цю картину ожити» [9, 33]. Це були перші уроки добра і творчості [9, 38–58].

Педагог наполягав, що, «коли діти перебувають під враженням казкових образів, відбувається дивне явище: слово, колись почуте чи прочитане, немовби прокидається в тайниках свідомості, виблискує яскравими барвами, сповнюється пахощами полів і лугів, – і дитина творить поетичні образи» [9, 108].

В. Ликов назвав Василя Олександровича національним казкарем, який написав понад 2,5 тисячі художніх творів для дітей – мініатюр, оповідань, казок. «Педагог розумів, що через казку, поетичну, лаконічну, дотепну, дитина сприймає красу світу, народну мудрість, людські почуття. Казка збагачує мову, будить уяву. Допомогає вступати дітям у доросле життя» [3, 105].

Слухання та читання казки педагог поєднував із найпопулярнішим видом дитячого дозвілля – грою. Він наголошував: «Казка, гра, фантазія – животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень» [9, 176]. З цією метою в Павлівській школі створено «Кімнату казок», у якій було багато іграшок, що, важливо, виготовлені вони були власноруч. В. Сухомлинський писав: «Усе це поступово зробили ми самі. Я вирізував, малював, клеїв, діти допомагали мені. Я надавав дуже великого значення естетичному характеру обстановки, в якій діти слухатимуть казку. Кожна картинка, кожний наочний образ загострювали сприймання художнього слова. Глибше розкривали ідею казки. Навіть освітлення в Кімнаті казки відіграло дуже велику роль... У Кімнату казки я веду дітей не часто – раз на тиждень, а то й на два тижні. Естетична потреба ніколи не повинна задовольнятися до перенасичення. Там, де є перенасичення, починається снобізм, міщан-

ське розчарування, нудьга, пошуки засобів «убити» вільний час. Ми приходимо сюди в час осінніх і зимових присмерків – у цей час казка звучить для дітей по-особливому і сприймається зовсім не так, як, скажімо, ясного сонячного дня» [9, 179].

У Кімнаті казки діти гралися іграшками, які зберігалися тут же. Педагог говорить про духовні стосунки, які склалися між дітьми та їхніми улюбленими ляльками. Діти не просто гралися, а й «лікували» іграшки, таким чином у них формувалося почуття відповідальності (слід берегти іграшки), співчуття («лікування» поламаних іграшок).

Створення такої кімнати, робота в ній учителя та учнів у позаурочний час, читання народних та літературних казок, а також власних творів учнів, – це, за словами В. Сухомлинського, «передусім виховання серця, доторкання до потаємних куточків дитячої душі. Слово, що розкриває благородні ідеї, назавжди відкладає в дитячому серці зернятка людяності, з яких складається совість» [9, 185]. Логічним продовженням цієї роботи було створення «Острова чудес» – «таємничого куточку, в якому можна було б жити в світі гри» [9, 185].

Острів був створений у заростях терну та акації. Він містив житло Робінзона з частоколом, що захищав від диких звірів. З таким самим вогнищем, як у героя; зробили маленьке віконце, через яке дивились у неозору далечінь «моря», скопали маленьку грядку. Діти сюди навіть приводили тварин.

На цьому «Острові» діти разом із учителем проводили вихідні дні. Біля житла Робінзона збудували курінь – «улюблене місце, звідки крила фантазії переносили нас у світ казки... Сама обстановка пробуджувала гру уяви. Думка текла плавно і невпинно, діти знаходили для висловлення своїх почуттів яскраві слова» [9, 186–187]. Власне, це була ще одна творча лабораторія, де діти не просто гралися та проводили вільний час, а творили свої казки.

Велике значення в процесі організації дозвілєвої діяльності учнів В. Сухомлинський надавав слуханню та виконанню української народної пісні, часто це відбувалося під відкритим небом, біля ставка, де діти ра-

зом із учителем знайшли мальовничий куточок. Геніальний педагог наповнив вільний час дітей співом, допомагав їм відчутти красу народного мелосу, вчив слухати «музику сонячного полудня» та «вечірньої зорі» [9, 188].

Незабаром для вихованців стало потребою збиратися разом для того, щоб поспівати. «Пісня входила в їхнє духовне життя, надавала яскравого емоційного забарвлення думкам, пробуджувала почуття любові до Батьківщини, до краси навколишнього світу» [9, 189].

Велике враження на дітей справили українські народні пісні. У праці «Серце віддаю дітям» В. Сухомлинський наголошував: «Тільки пісня може розкрити красу душі народу. Мелодія і слово пісні – це могутня виховна сила, яка розкриває перед дитиною народні ідеали і сподівання» [9, 189].

Отже, слухання музики сприяло морально-естетичному та патріотичному вихованню, утверджувало поетичне бачення світу, стало основою знайомства учнів із красою рідної мови як безцінного духовного багатства народу, а також джерела вивчення історії України.

Утім, учитель побоювався пересичення музикою, все новими і новими творами, «які б просто розважали, не залишаючи в серці ніякого сліду», а тому ретельно вибирав твори, які слухав разом із дітьми та контролював частоту прослуховування [9, 191].

Аналіз праці В. Сухомлинського «Серце віддаю дітям» дає підстави виокремити такі форми організації дозвілєвої діяльності учнів Павлівської школи:

- фольклорні обряди та свята з народними казками, іграми, іграшками, дитячим театром, що сприяли розумовому та естетичному вихованню дітей;
- конкурси різноманітних жанрів фольклору, від підготовки та участі в яких, діти знайомилися з культурним багатством свого народу;
- уроки мислення серед природи, на яких у процесі гри, створення казки чи виконання народної пісні відбувалося духовне, моральне, емоційне та розумове виховання дітей;
- гуртки юних захисників природи, на яких відбувалося віншування праці землеробів, проведення свят Матері, Книги,

Праці, Квітів, Птахів, Дерев, Природи, народного календаря тощо виховувало в учнів доброти, спонукало до корисних справ для народу, залучало до праці;

- гуртки народних ремесел та промислів давало змогу учням засвоювати уроки духовності, народної мудрості та моралі, а також було основою естетичного виховання молоді.

Висновки. Видатний педагог В. Сухомлинський на основі народної педагогіки створив систему виховання, за якою організоване дозвілля вихованців допомагало у формуванні ідеалу справжньої людини, національно свідомого громадянина, вихованого на народній мудрості та загальнолюдських цінностях із чіткими моральними орієнтирами. Досвід В. Сухомлинського у цій царині є актуальним сьогодні та вимагає подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Бочелюк В. Й., Бочелюк В. В. Дозвіллезнавство. Навчальний посібник / В. Й. Бочелюк, В. В. Бочелюк. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 208 с.

2. Кузь В. Г. Школа В. Сухомлинського – школа самореалізації особистості / Володимир Кузь // В. О. Сухомлинський і сучасні проблеми особистісно зорієнтованого виховання : Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., 26 травня 2000 р. / Уманський держ. педагог. ун-т імені Павла Тичини; Відп. ред. В. Г. Кузь. — К. : Наук. світ, 2000. — С. 19—26.
3. Ликов В. Н. Народна мудрість педагогіки В. О. Сухомлинського: [Монографія] / В. Ликов. — Кіровоград: Народне слово, 2003. — 212 с.
4. Ліпін М. В. Освіта як «фабрика еліти»: QUO VADIS / М. Ліпін // Еліта, витоки, сутність, перспективи. — К. : Т-во «Знання» України, 2011. — 527 с.
5. Русова С. Нова школа / Софія Русова // Світло. — 1914. — № 7—8. — С. 3—16.
6. Сивачук Н. Дискусія щодо виховного потенціалу народної казки на сторінках української педагогічної преси (20–30-ті роки ХХ століття) / Наталія Сивачук. // Шлях освіти. — 2006. — № 1. — С. 48—50.
7. Сивачук Н. Питання виховного потенціалу фольклору на сторінках журналу «Світло» / Наталія Сивачук // Історико-педагогічний альманах / Головн. ред. О. Сухомлинська. — 2006. — № 2. — С. 20—23.
8. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи / Василь Сухомлинський // Вибрані твори: В 5-ти т. — К., 1977. — Т. 4. — С. 434.
9. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / Василь Сухомлинський // Вибрані твори: В 5-ти т. — К., 1977. — Т. 3. — С. 3—279.

V. H. KYRYCHENKO

Uman

PROBLEM OF CHILDREN LEISURE TIME IN CREATIVE HERITAGE OF V. O. SUKHOMLYNSKYI (BASED ON «TO CHILDREN I GIVE MY HEART»)

The problem of children's leisure is examined and the methods of its solution in Pavlyska school are investigated in the article on the basis of analyzing the work of V. Sukhomlynskyi «To Children I Give my Heart». Much attention is paid to the following forms of children's leisure time: listening and creating fairytales, Ukrainian folk songs and play.

Key words: V. Sukhomlynskyi, leisure, folklore, fairytale, game, Ukrainian folk song, organization of children's leisure time.

В. Г. КИРИЧЕНКО

г. Умань

ПРОБЛЕМА ДЕТСКОГО ДОСУГА В ТВОРЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ В. А. СУХОМЛИНСКОГО (ПО МАТЕРИАЛАМ ТРУДА «СЕРДЦЕ ОТДАЮ ДЕТЯМ»)

В статье на основе труда В. Сухомлинского «Сердце отдаю детям» анализируется проблема организации детского досуга и рассматриваются методы её решения в Павлышской школе. Внимание акцентируется на таких формах детского досуга: слушанье и создание сказок, украинских народных песен, играх.

Ключевые слова: В. Сухомлинский, досуг, фольклор, сказка, игра, украинская народная песня, организация детского досуга.

Стаття надійшла до редколегії 24.07.2014